

Prawo jako zjawisko społeczne

Tomasz A. Winiarczyk

1

cele zajęć

- czym jest prawo?
- jakie jest miejsce prawa pośród innych systemów normatywnych?
- jakie są cechy prawa?
- odróżnianie prawa w znaczeniu przedmiotowym od prawa w znaczeniu podmiotowym
- na czym polegają różne koncepcje podejścia do prawa?
- co to jest norma prawna?
- odróżnianie normy prawnej od przepisu prawnego
- rodzaje norm prawnych
- budowa normy prawnej

2

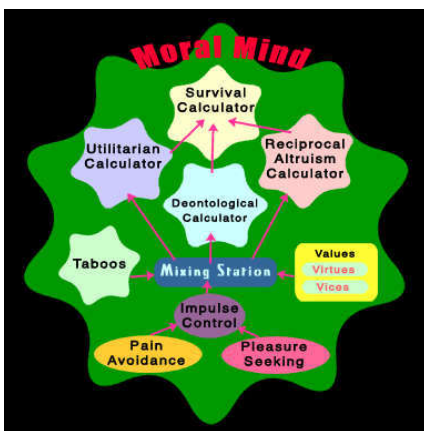
wstęp

- Prawo to tylko jeden z wielu systemów normatywnych, które wskazują ludziom, jak mają postępować.

3

moralność

- zbiór zasad (norm), które określają co jest dobre (prawidłowe, nieszkodliwe), a co złe (nieprawidłowe, szkodliwe) uznawanych przez daną jednostkę

sposób postępowania jednostki ludzkiej przyjęty pośród większości za normę, będąca częścią dziedzictwa kulturowego danej organizacji kulturowej, która wywołuje negatywne lub pozytywne emocje innych jednostek, nie jest lub jest sprzeczna z naturą człowieka oraz nie jest lub jest szkodliwa z punktu widzenia organizacji kulturowej danej społeczności.

4

Różne symbole religijne, m.in. (pierwszy rząd) chrześcijaństwa, judaizmu, hinduizmu, bahaizmu, (drugi rząd) islamu, religii plemiennych, taoizmu, shintō (trzeci rząd) buddyzmu, sikhizmu, dżinizmu, ahimsa (czwarty rząd) Ayyavazhi, Potrójnej Bogini (Wicca), Krzyż maltański, przedchrześcijańskich Słowian

religia

- system wierzeń i praktyk, określający relację pomiędzy różnie pojmowaną sferą sacrum (świętością) i sferą boską, a określonym społeczeństwem, grupą lub jednostką
- szczególna relacja wiążąca człowieka z siłą wyższą

5

obyczaje i zwyczaje

- **zwyczaj** - ustalony w zbiorowości sposób zachowania się (jest w skali zbiorowej odpowiednikiem indywidualnego nawyku), jego istnienie jest oparte na tradycji, ma charakter nieświadomionego naśladownictwa tego co robią inni członkowie
 - **moda** odznacza się mniejszą trwałością
 - **obyczaj** odróżnia się istnieniem społecznych konsekwencji (sankcji) ze strony społeczeństwa

6

system normatywny	sankcje
religia	potępienie
moralność	wyrzuty sumienia
obyczajowość	ostracyzm, wykluczenie
organizacja	kary porządkowe, wykluczenie
prawo	sankcje przymusu państwowego

7

definicja prawa

- Prawo** stanowi zespół norm postępowania ustanowionych lub uznanych przez państwo, których realizacja jest zabezpieczona możliwością użycia przymusu.

8

Cechy współczesnego prawa

- jest stanowione (lub tylko uznawane) przez organy władzy państwowej,
- istnieje specjalny tryb jego stanowienia czy uznawania,
- obowiązuje ono wszystkich ludzi na terenie danego państwa,
- jego przestrzeganie zapewniają sankcje przymusu (jest to jedyny legalny przymus, jaki ludzie mogą stosować wobec innych),
- sankcje są stosowane tylko przez właściwe organy państwowe.

9

dwa rozumienia pojęcia PRAWO

- Prawo w znaczeniu **przedmiotowym**
– ogół norm prawnych w danym państwie.
- Prawo w znaczeniu **podmiotowym**
– uprawnienia lub ich zespoły.

10

konceptcje prawa: prawo naturalne

- Prawo naturalne to zbiór norm, które obowiązują niezależnie od tego, czy zostały potwierdzone i uznane przez władzę państwową.
- Ich źródłem jest wyznawany system wartości.
- Jego rolą jest dostarczanie wzorców i standardów, którymi powinno kierować się prawo pozytywne.

„Prawem naturalnym jest to, co natura przykazuje wszystkim ludziom”

Wolter

11

konceptcje prawa: prawo pozytywne

- Prawo pozytywne to zbiór norm ustanowionych przez władzę publiczną, obowiązujących w danym państwie.

„Każde zdanie prawne jest dyktatem zwycięzcy lub kompromisem po przeprowadzonej społecznej walce interesów.”

Rudolf von Ihering

Klauzula Radbrucha:

W sytuacji, gdy prawo pozytywne narusza elementarne normy moralne, organy państwa nie muszą go stosować, a obywatele przestrzegać.

12

prawo w ujęciu psychologicznym

- Istota prawa tkwi w przeżyciach ludzkich.
- Prawo to zespół faktów psychicznych.
- Ludzie kierują się swoimi przeżyciami i emocjami, a nie aktami prawnymi.
- Jednym z przedstawicieli nurtu był Leon Petrażycki.

13

prawo w ujęciu realistycznym

- Prawo to przede wszystkim prawo w działaniu.
- Za prawo uważa się wzory postępowania ujawniające się w masowych, powtarzalnych zachowaniach ludzi lub w decyzjach określonych osób, które uznaje się za mające znaczenie prawne.
- Nie jest istotne to, według jakiego prawa (zawartego w księgach) ludzie powinni postępować, gdyż nie jest ono prawem rzeczywistym.

Karl Nickerson Llewellyn:

„prawo jest tym, co urzędnicy, sędziowie lub adwokaci robią ze swoimi sprawami”

14

norma prawna a przepis prawny

NORMA PRAWNA

- Norma postępowania obowiązująca ze względu na należycie wydane przepisy prawne.

PRZEPIS PRAWNY

- Jednostka redakcyjna tekstu aktu normatywnego.

15

norma prawna a przepis prawny

- $P=N$ jeden przepis zawiera jedną normę
 - art. 415 kodeksu cywilnego: „Kto ze swej winy wyrządza drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia”
- $P_1+P_2+\dots+P_x=N$ czyli kilka przepisów daje jedną normę
 - ogół przepisów regulujących problem zabijania: art. 148 i inne
- $P=N_1+N_2+\dots+N_x$ czyli kilka norm daje się wyinterpretować z jednego przepisu
 - art. 2 Konstytucji RP
- $P=\emptyset$ czyli w przepisie brak normy
 - przepis z Konstytucji kwietniowej „Prezydent odpowiada przed Bogiem i historią”

16

charakter norm prawnych

generalna

- skierowana jest do adresatów określonych pewnymi ogólnymi cechami

abstrakcyjna

- opisuje pewien model postępowania w danej sytuacji

17

Budowa normy prawnej

W nauce polskiej tradycyjnie wyróżnia się:

- hipotezę** — określa ona warunki, w jakich ma być realizowana dyspozycja normy; dotyczy zatem okoliczności stosowania normy i adresata, do którego jest skierowana;

- dyspozycję** — jest to rdzeń normy, określający uprawnienia i obowiązki podmiotów prawa, do których kieruje się normę (z reguły używa się tu słów *może, jest uprawiony, powinien, musi, należy, winien, jest obowiązany, podlega, wolno*);

- sankcję** — element normy zawierający zagrożenie ujemnymi następstwami w postaci zastosowania przymusu państwowego w razie zachowania się podmiotu niezgodnie z dyspozycją.

18

Budowa normy prawnej

Teoretycy wskazują także bardziej precyzyjny schemat (tzw. normy sprzężonej):

□ **norma sankcjonowana** — jest to norma, która określa wzór zachowania się właściwego

□ **norma sankcjonująca** — jest to norma, która określa skutki zachowania się niewłaściwego czyli niezgodnego z treścią normy sankcjonowanej, mówi jak może zachować się państwo w takiej sytuacji

19

trójelementowa budowa normy prawnej	hipoteza	dyspozycja	sankcja	
koncepcja normy sprzężonej	<i>norma sankcjonowana</i>		<i>norma sankcjonująca</i>	
	hipoteza	dyspozycja	hipoteza	dyspozycja

20

przykład: budowa normy prawnej

hipoteza – dyspozycja – sankcja

- ❑ Art. 88. Kodeksu postępowania administracyjnego.
§ 1 zdanie pierwsze.

Kto, będąc obowiązany do osobistego stawienia się, mimo prawidłowego wezwania nie stawił się bez uzasadnionej przyczyny jako świadek lub biegły albo bezzasadnie odmówił złożenia zeznania, wydania opinii, okazania przedmiotu oględzin albo udziału w innej czynności urzędowej, może być ukarany przez organ przeprowadzający dowód grzywną do 50 zł, a w razie ponownego niezastosowania się do wezwania - grzywną do 200 zł.

21

Rodzaje norm

– treść dyspozycji

- ❑ **zakazujące**
 - zabrania się jakiegoś zachowania się
- ❑ **nakazujące**
 - nakłada obowiązek jakiegoś zachowania się
- ❑ **upoważniające (dozwalające)**
 - wskazuje możliwość określonego zachowania się

22

przykłady przepisów wyrażających rodzaje norm ze względu na treść dyspozycji

- ❑ NORMA ZAKAZUJĄCA
 - Nie może zawrzeć małżeństwa osoba ubezwłasnowolniona całkowicie.
 - Kto przywłaszcza sobie autorstwo albo wprowadza w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
- ❑ NORMA NAKAZUJĄCA
 - Organy administracji państwowej obowiązane są załatwiać sprawy bez zbędnej zwłoki.
 - Kto z winy swej wyrządza drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia
- ❑ NORMA UPOWAŻNIAJĄCA
 - Można uznać dziecko nawet nie urodzone, jeżeli zostało już poczęte.
 - Bez zezwolenia twórcy wolno nieodpłatnie korzystać z już rozpowszechnionego utworu w zakresie własnego użytku osobistego.

23

Normy – obowiązywanie

24

przykłady przepisów wyrażających rodzaje norm ze względu na obowiązywanie

NORMA BEZWZGLĘDNIE OBOWIĄZUJĄCA

- Odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny nie można wyłączyć ani ograniczyć.
- Kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

NORMA JEDNOSTRONNIE BEZWZGLĘDNIE OBOWIĄZUJĄCA

- Wymiar urlopu wynosi:
 - 1) 20 dni – jeżeli pracownik jest zatrudniony krócej niż 10 lat,
 - 2) 26 dni – jeżeli pracownik jest zatrudniony co najmniej 10 lat.

NORMA WZGLĘDNIE OBOWIĄZUJĄCA

- Jeżeli kupującym jest konsument, sprzedawca obowiązany jest niezwłocznie wydać rzecz kupującemu, nie później niż trzydzieści dni od dnia zawarcia umowy, chyba że umowa stanowi inaczej.
- Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie oznaczony, czynsz jest płatny z dołu w terminie zwyczajowo przyjętym, a w braku takiego zwyczaju – półrocznie z dołu.

25

Sankcja

- represyjna
- restytucyjno-egzekucyjna
- nieważności aktu prawnego

sankcja represyjna

- ❑ wszelkie sankcje prawa karnego jak choćby:
 - pozbawienie wolności
 - ograniczenie wolności
 - grzywna
 - przepadek rzeczy pochodzącej z przestępstwa
 - nagana

27

sankcja restytucyjno-egzekucyjna

- ❑ *odszkodowawczo-wymuszeniowa*
- ❑ dotyczy obowiązku naprawienia szkody czy przynajmniej uniemożliwieniu dalszego jej wyrządzania; polega np. na:
 - obowiązku wydania rzeczy właścicielowi
 - obowiązku naprawienia zniszczonej rzeczy
 - opuszczeniu lokalu, za który od dłuższego czasu nie opłaca się czynszu,
 - przeproszeniu
 - konieczności pieniężnego zadośćuczynienia
 - konieczności zapłaty wartości kosztów leczenia w razie uszkodzenia ciała

sankcja nieważności aktu prawnego

- ❑ polega na uczynieniu czynności prawnej czy aktu organu władzy lub administracji, np.:
 - unieważnienie małżeństwa,
 - unieważnienie czynności prawnej dokonanej pod wpływem błędu czy groźby bezprawnej,
 - unieważnienie orzeczenia sądowego wydanego na skutek przestępnego wymuszenia czy błędu formalnego (jak niewłaściwa obsada składu sędziowskiego)

Funkcje prawa. Praworządność

Tomasz A. Winiarczyk

funkcje prawa

- 1) stabilizująca — utrwała zastany układ stosunków społecznych

31

funkcje prawa

- 2) dynamizująca — przez wprowadzanie nowych uregulowań i instytucji prawnych odpowiadających potrzebom społecznym w danym czasie może sprzyjać przeobrażeniom społecznym i cywilizacyjnym

32

funkcje prawa

3) ochronna — wyznacza pewien system wartości, którego zarazem strzeże i służy jego realizacji

- gwarancyjna — zabezpieczanie rozmaitych praw jednostek
- opiekuńcza — ochrona interesów podmiotów słabych społecznie
- rozdzielcza (dystribucyjna) — wyrównywanie nierówności w rozdziale dóbr i ciężarów
- kontrolna — ograniczanie samowoli w postępowaniach władzy i administracji
- rozjemcza (rozstrzyganie konfliktów, sporów)

33

funkcje prawa

4) organizacyjna — wyznaczanie pewnych form życia zbiorowego oraz struktur społecznych np. wyznaczanie sposobów dochodzenia swoich praw np. przed sądami (tutaj także regulacja zachowań ludzkich)

34

funkcje prawa

5) represyjna — wymierzanie kar oraz przeprowadzanie egzekucji obowiązków nałożonych na podmioty prawne (niekiedy w drodze użycia siły)

35

funkcje prawa

6) wychowawcza — wywieranie wpływu na ludzi przykładami właściwego stosowania prawa czy jego przestrzegania

- prewencyjna — zapobieganie czynom nagannym, profilaktyka
- resocjalizacyjna — resocjalizacja osób ukaranych, przywracanie ich do życia społecznego

36

funkcje prawa

- 7) kulturotwórcza – wpływa na kształt zachowań ludzi, ich zwyczaje, sposoby postępowania i myślenia

37

praworządność

- w najszerszym znaczeniu oznacza rządy prawa, czyli:
 - rządy za pomocą prawa,
 - rządy na podstawie prawa,
 - rządy w granicach prawa

Art. 2 Konstytucji RP 1997

- Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym,
- urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

praworządność
formalna

praworządność
materialna =
praworządność
formalna +
akceptacja prawa
przez adresatów

praworządność

FORMALNA

- stosowanie prawa zgodne z normami zawartymi w przepisach obowiązujących bez względu na ich treść
- (nawet w oderwaniu od wartości, na jakich te przepisy bazują)

MATERIALNA

- rządy prawa o akceptowanej przez społeczeństwo treści
- (mawia się niekiedy, iż chodzi o prawo sprawiedliwe, czyli że praworządność materialna to sprawiedliwość)

Czuwanie nad przestrzeganiem reguł praworządności

- organy sądownicze:
 - sądy
 - trybunały
- organy kontroli państwowej jak Najwyższa Izba Kontroli
- organy ochrony prawa jak:
 - prokuratura
 - Rzecznik Praw Obywatelskich
 - Rzecznik Praw Dziecka

legitymizacja

- O sprawiedliwym prawie można mówić tylko wtedy, gdy spotyka się ono z akceptacją przez społeczeństwo.
- Władza jest wtedy przez ludzi akceptowana – inaczej mówiąc ma ona legitymację do rządzenia.

Sprawiedliwość w prawie

- Takie rozstrzygnięcie spraw, w którym wydaje się (zgodnie z przepisami prawa) w miarę jednakowe orzeczenia w sprawach podobnych lub zbliżonych.
- W sferze polityki sprawiedliwość postrzega się jako tzw. sprawiedliwość społeczną:
 - należyty podział dóbr materialnych albo równość szans i uprawnień obywateli wobec prawa.

praca domowa

- Czy prawo spełnia obecnie w Polsce swoją rolę?
- Na podstawie trzech wybranych funkcji prawa odpowiedz na to pytanie - zajmując stanowisko i je uzasadniając.
- Przedstaw po dwa argumenty w ramach każdej omawianej funkcji na rzecz własnego stanowiska.
- Wskaż możliwe kontrargumenty przeciwników twojego stanowiska.
- Wykaż ich nietrafność.